

ZABYTKOWA INFRASTRUKTURA UZDROWISKOWA JAKO NOŚNIK WARTOŚCI KULTUROWYCH – NA PRZYKŁADZIE UZDROWISK SUDECKICH

THE HISTORICAL ARCHITECTURE IN THE HEALTH RESORTS AS MEDIUM OF CULTURAL VALUES – IN THE CONTEXT OF SPA IN SUDETES MTS

ІСТОРИЧНА СПА-ІНФРАСТРУКТУРА ЯК НОСІЙ КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ – НА ПРИКЛАДІ КУРОРТІВ СУДЕТУ

Rafał G. Nowicki

Wyższa Szkoła Gospodarki w Bydgoszczy

Анотація

Celem niniejszego artykułu jest przede wszystkim zwrócenie uwagi na zagadnienie roli zabytków architektury i ich otoczenia w kształtowaniu leczniczej funkcji sudeckich uzdrowisk. W tekście przedstawiono związką charakterystykę dziedzictwa architektury Sudetów, jego strukturę ilościową i jakościową wraz z wybranymi przykładami najcenniejszych relikwów budownictwa uzdrowiskowego, uwzględniając także historyczną rolę sudeckich uzdrowisk w rozwoju turystyki na tym obszarze. W podsumowaniu zaakcentowano kwestię kulturowo-symbolicznych aspektów funkcjonowania zabytków architektury w uzdrowiskach. Na tym tle szczególnie zarysował się motyw znaczenia spuścizny historii w sferze zaspokajania podstawowych potrzeb egzystencjalnych człowieka takich jak np. poczucie bezpieczeństwa czy poczucie wolności.

Słowa kluczowe: zabytki architektury, uzdrowiska.

Wprowadzenie. Poniższy szkic dotyka zagadnień, które – mogłoby się wydawać – wykraczają poza sprawy kojarzone bezpośrednio z problematyką uzdrowisk tj. poza kwestie naturalnych czynników leczniczych, metod uzdrowiskowych czy też prozdrowotnych funkcji sanatoriów. Autora interesuje bowiem nie tyle proces leczniczy, co zewnętrzne architektoniczno-urbanistyczne otoczenie uzdrowiska, szczególnie zaś wymiar kulturowo-symboliczny i estetyczny tegoż otoczenia. W dużym uproszczeniu można więc rzec, że chodzi tu o estetyczną krajobrazową formę (wraz z jej semantyczną warstwą) dla leczniczo-profilaktycznych treści.

Niniejsze rozważania koncentrują się głównie wokół zabytków architektury, które powstały niegdyś z myślą o rozbudowie infrastruktury

The aim of the present article is to pay attention on the role of monuments of architecture in the forming of remedial function health resort in Sudetes Mts. At the beginning of the text it was presented the characteristic of the architectural heritage in Sudetes Mts. and its quantitative and qualitative structure. Besides, it was presented the most valuable examples of relics of the historical spa architecture. In the next part of the article it appeared a motive of the role of heritage of architecture on the field of satisfying the essential needs of the contemporary Human - for example feeling of safety and sense of freedom.

Key words: historical architecture, health resort (Spa).

Метою цієї статті є, перш за все, звернути увагу на питання про роль пам'яток архітектури та їх оточення у формуванні лікувальної функції курортів Судет. У тексті міститься стисла характеристика архітектурної спадщини Судет, її кількісна та якісна структура, а також окремі приклади найцінніших реліквій курортного будівництва з урахуванням історичної ролі курортів Судет у розвитку туризму в цій галузі. У підсумку підкреслюється питання культурних та символічних аспектів функціонування архітектурних пам'яток у санаторіях. На цьому тлі особливо наголошується мотив важливості спадщини історії у сфері задоволення основних екзистенціальних потреб людини, таких як відчуття безпеки або відчуття свободи.

Ключові слова: пам'ятники архітектури, курорти.

uzdrowiskowej. Parafrazując słowa A. Böhma (2006) warto podkreślić, że dawna architektura stanowiąca przecież integralny składnik kulturowego krajobrazu uzdrowiska ma dziś stosunkowo największą „ogłębłość” i jest tym samym jednym z najbardziej wpływowych wizualnych kreatorów zbiorowej wyobraźni. Jednocześnie nieodparcie narzuca się konstatacja, że obecność i oddziaływanie cennych historycznych obiektów w równym stopniu wspiera proces uzdrowiskowej rekreacji, co zabiegi lecznicze. Budynki te uobecniają bowiem cenne wartości humanistyczne (np. wartości estetyczne, poznawcze, historyczne, integracyjno-symboliczne itp.), stając się tym samym ważnym elementem procesu kształtowania kondycji duchowej współczesnego człowieka.

Głównym celem niniejszego szkicu jest zaakcentowanie doniosłości tych niezwykle

istotnych kwestii, a przy okazji wskazanie na niektóre przejawy nakładania się rytmu kultury (sztuki) na porządek praktyk życia codziennego. Oczywiście trzeba zdawać sobie sprawę, że tematyka ta jest niezwykle szeroka, toteż przedstawienie jej kompletnego obrazu w wąskich ramach krótkiego artykułu nie jest możliwe i może jedynie stanowić inspirację dla podjęcia bardziej wszechstronnych studiów kulturoznawczych w tym zakresie.

Artykuł ma charakter opisowo-przeładowy. Dane ilościowe i materiały jakościowe pochodzą z autorskich badań poświęconych charakterystyce znaczenia turystyki w procesie ochrony zabytków architektury, prowadzonych przez Autora w latach 2004–2008 i 2010–2011. W tekście wykorzystano także informacje pozyskane w ramach kwerend zdigitalizowanych materiałów archiwalnych.

I. Zjawiska, o których tutaj mowa mają – rzecz jasna – charakter uniwersalny tzn. nie są ograniczane geograficznym zasięgiem. Jednak zgodnie z tytułem tego tekstu, przedstawiono tu wybrane obserwacje i wnioski dotyczące dziedzictwa regionu Sudetów (rys. 1). Jest to bowiem region szczególny, zaliczany do najbardziej atrakcyjnych regionów turystycznych Polski, charakteryzujący się niespotykanym gdzie indziej bogactwem i różnorodnością współwystępujących walorów przyrodniczych i walorów kulturowych. Ów kalejdoskop atrakcji generuje

znaczny ruch turystyczny, co sprawia, że obszar ten jest potencjalnie idealnym terenem monitoringu i naukowej identyfikacji rozmaitych procesów przestrzennych, ekonomicznych, społecznych, kulturowych związanych z turystyką i jej oddziaływaniem na inne obszary współczesnego życia.

Podstawą przyrodniczej atrakcyjności Sudetów są przede wszystkim liczne pasma górskie, stwarzające warunki do uprawiania wielu form turystyki aktywnej (hiking, trekking, wspinaczka, turystyka rowerowa, narciarstwo zjazdowe, narciarstwo biegowe, turystyka konna itp.) dostosowanej do potrzeb i możliwości różnych segmentów odbiorców. Dopelnieniem tych wartości są właściwości klimatyczne oraz złoża naturalnych surowców leczniczych sprzyjające rozwojowi lecznictwa uzdrowiskowego.

Istotnym atutem regionu są również zasoby walorów dziedzictwa kulturowego. Do czynników historyczno-kulturowych szczególnie sprzyjających rozwojowi turystyki należą liczne obiekty architektury poindustrialnej, muzea i skanseny, stanowiska archeologiczne, zabytki sakralne o znaczeniu międzynarodowym, relatywnie gęsta sieć miast o bezcennej historycznej zabudowie, górskie i podgórskie miejscowości turystyczne z XIX-wiecznymi tradycjami letniskowymi i charakterystyczną stylową zabudową sanatoryjno-pensjonatową.

Rys. 1. Orientacyjna mapa regionu Sudetów na tle podziału administracyjnego (powiaty)

źródło: opracowanie własne

Należy podkreślić, że pod względem stopnia nasycenia krajobrazu obiektami zabytkowymi województwo dolnośląskie (wraz z Sudetami i Przedgórzem) zajmuje pierwsze miejsce spośród wszystkich województw Polski. W rejestrze zabytków Dolnego Śląska znajduje się 8000 obiektów architektury, z czego na terenie Sudetów zlokalizowanych jest ok. 5000 zabytkowych budowli. Wiele dolnośląskich zabytków to obiekty unikatowe, wpisane na prestiżowe listy ochrony dziedzictwa. Należą do nich m.in. kościoły Pokoju w Jaworze i Świdnicy z XVII w. (największe drewniane świątynie w Europie, umieszczone na liście światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego UNESCO), wpisane na listę Pomników Historii: młyn papierniczy w Dusznikach Zdroju (zabytek techniki z XVII w.), opactwo cystersów w Krzeszowie z XVIII w. (wybitny przykład baroku śląskiego), zespół staromiejski Paczkowa (zachowany nieomal w całości średniowieczny układ urbanistyczny) oraz emblematyczny dla dolnośląskich atrakcji turystycznych Zamek w Książu (wybudowany w XIII w. i wielokrotnie przebudowywany; obecny kształt zawdzięcza modernizacji z XVIII i XX w.) (Nowicki 2013).

Struktura rodzajowa zasobów zabytkowej architektury regionu jest bardzo szeroka i obejmuje obiekty sakralne, rezydencjonalne (obronne i reprezentacyjne), poindustrialne, gospodarcze, mieszkaniowe, zieleń projektowaną (parki, ogrody). Istotną część tych zasobów stanowi także dawna infrastruktura turystyczna - ok. 80 obiektów (obiekty te do dnia dzisiejszego pełnią funkcje turystyczne), z czego sporą część zajmują przykłady dawnego zagospodarowania uzdrowskiego: zabytkowe budynki sanatoriów (8 obiektów), szpitale uzdrowskie (8 obiektów), hale spacerowe (6 obiektów), pawilony parkowe (5 obiektów), parki zdrojowe (5 obiektów), muszle koncertowe w parkach zdrojowych (2 obiekty) czy kompleksy urbanistyczne (1 obiekt) – ogółem ok. 50 obiektów (tab. 1).

Warto dodać, że sudecka turystyka zaczęła rozwijać się dość wcześnie. Już na przełomie XVII i XVIII w. możemy mówić o masowej – jak na tamte czasy – turystyce górskiej, o czym zaświadcza zachowane księgi gości górskich schronisk oraz listy i pamiętniki pisane przez turystów (Kincel 1994), a głównym motorem jej rozwoju, aż do końca XIX w. były miejscowe uzdrowska (Potocki 2004). Niektóre z nich, jak np. Łądek Zdrój, Cieplice Zdrój znane są już z zapisów średniowiecznych. Jednak o regularnym lecznictwie uzdrowskim można dopiero mówić w wiekach XVII, XVIII, a zwłaszcza w I poł. XIX. W tym czasie na mapie sudeckiego lecznictwa uzdrowskiego pojawiły się kurorty w Jedlinie, Kudowie, Świeradowie, Dusznikach, Czerniawie, Polanicy, Długopolu, Przerzeczynie. W latach 70. XIX w. liczba kuracjuszy w sudeckich uzdrowskach zaczęła gwałtownie rosnąć, co naturalną koleją rzeczy przyczyniało się to do rozwoju infrastruktury uzdrowskiej. W 1875 r. w Łądku Zdroju zanotowano 2730 gości podczas, gdy w 1879 r. było już ich 5463. W latach 1875-82 liczba kuracjuszy w Świeradowie Zdroju wzrosła z 775 do 2052, w Dusznikach Zdroju z 2574 do 5501, w Kudowie Zdroju z 997 do 2054 (Potocki 2004). Głównymi czynnikami sprzyjającymi kształtowaniu atrakcyjności tych miejscowości była w pierwszej kolejności jakość wód leczniczych i poziom urządzeń uzdrowskich, atrakcyjność życia towarzyskiego i oferty kulturalnej oraz dostępność do okolicznych atrakcji przyrodniczych i tzw. „pamiętek przeszłości” (Kincel 1994).

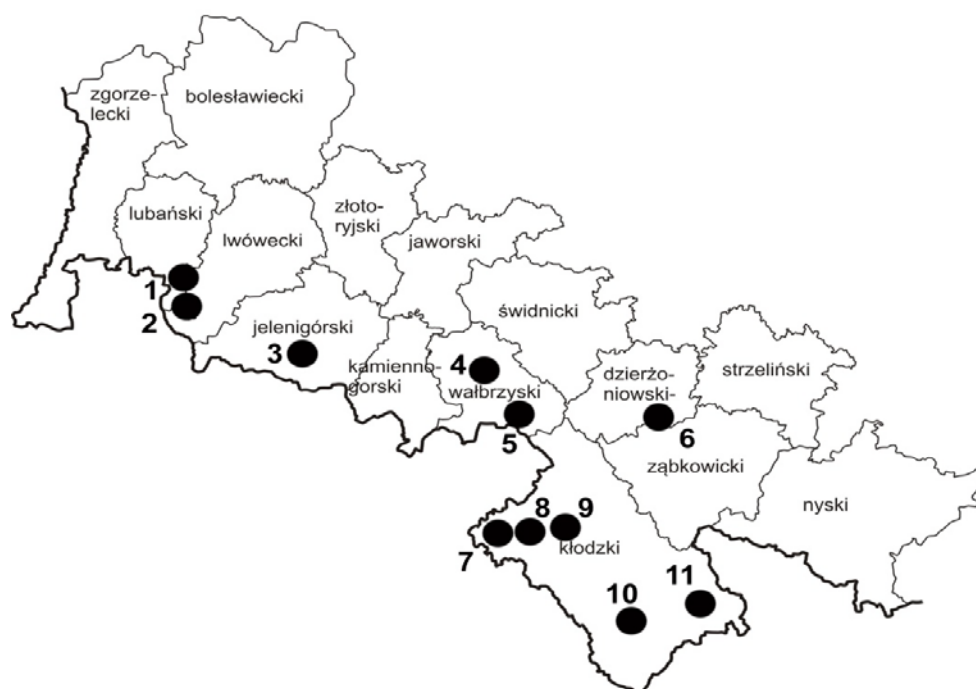
Obecnie w różnych częściach Sudetów działa 11 miejscowości uzdrowskich, najwięcej w Kotlinie Kłodzkiej (5 miejscowości). We wszystkich tych miejscowościach zachowały się architektoniczne zabytki dawnej infrastruktury uzdrowskiej, które do dziś – po modernizacji i adaptacji do współczesnych potrzeb – służą turystom i kuracjusom, współtworząc niepowtarzalną atmosferę uzdrowsk (rys. 2).

Tabla 1

Struktura rodzajowa zabytków architektury w regionie Sudetów

Rodzaje zabytków dawnej infrastruktury uzdrowiskowej	Powiaty, w których znajdują się uzdrowiska						SUMA
	dzierżoniowski	jeleniogórski	kłodzki	lubański	nyski	walbrzyski	
budynki szpitalne		1	7				8
budynki uzdrowiska (np.klub kuracjusza)			1			2	3
dom zdrojowy			1	1	1	1	4
hala (pawilon, budynek) spacerowa		2	2	1		1	6
muszla koncertowa			1			1	2
park sanatoryjny (park zdrojowy)	1		4				5
pawilon parkowy		1	3			1	5
pawilon zdrojowy		1					1
pijalnia wód mineralnych		1	1	1		1	4
sanatorium	1	2	1	3		1	8
teatr zdrojowy		1	1			1	3
zakład leczniczy (przyrodolecznicy)		1	2				3
założenia uzdrowiskowo-parkowe						1	1
SUMA	2	10	24	6	1	10	53

źródło: opracowanie własne

Rys. 2. Orientacyjny układ przestrzenny uzdrowisk w Sudetach (źródło: opracowanie własne)

1. Czerniawa Zdrój, 2. Świeradów Zdrój, 3. Cieplice Zdrój, 4. Szczawno Zdrój, 5. Jedlina Zdrój, 6. Przerzeczyn Zdrój, 7. Kudowa Zdrój, 8. Duszniki Zdrój, 9. Polanica Zdrój, 10. Długopole Zdrój, 11. Łądek Zdrój

II. Nie sposób mówić o obiektach zabytkowych funkcjonujących w określonym kontekście przestrzennym bez ich choćby orientacyjnej znajomości. Spośród wspomnianych kilkudziesięciu zabytków służących celom uzdrowiskowym warto więc przywołać przynajmniej kilka przykładów, zwłaszcza tych, które szczególnie zaznaczają się w krajobrazie sudeckich uzdrowisk. Znajdują się w tej grupie przecież prawdziwe perły zabytkowej architektury, które od dawna zajmują wybitne miejsce na mapie wartości kulturowych całego regionu.

Infrastrukturalną podstawą działalności uzdrowisk są tzw. **domy zdrojowe** tj. Wielofunkcyjne obiekty usługowe często posiadające dostęp do ujęć wód mineralnych i funkcjonujące wraz z zapleczem noclegowo-gastronomicznym, bazą diagnostyczną i zabiegową obsługiwaną przez profesjonalną kadrę medyczną. Do najokazalszych i najpiękniejszych budowli sanatoryjnych tego rodzaju w Polsce należy m.in. Grand Hotel w Szczawnie Zdroju wybudowany w latach 1909–10. Gośćmi hotelu byli przedstawiciele rodów arystokratycznych z całej Europy. Mieszkali tu: cesarz Niemiec Wilhelm II, car Mikołaj I oraz Winston Churchill (dolny-slask.org.pl). Warto dodać, że obiekt ten posłużył jako wzorzec dla projektu Grand Hotelu w Sopotcie, wzniesionego w latach 1924–27. Obecnie hotel posiada ok. 300 miejsc noclegowych w 130 pokojach, 3 jadalnie, gabinety lekarskie, sale rehabilitacyjne oraz konferencyjne. Stylizowany wystrój wewnątrz sprawia, że zabytek wciąż zachowuje atmosferę z początku XX w.

Innym niepospolitym przykładem wielkogabarytowych obiektów noclegowych w uzdrowiskach jest sanatorium „Polonia” w Kudowie Zdroju. Ten wzniesiony w latach 1905–1906 kompleks dysponuje dziś ok. 125 pokojami, salą teatralno-widowiskową, czynnymi na każdym piętrze „łazienkami mineralnymi”. W czasie II wojny światowej obiekt służył jako miejsce rehabilitacji żołnierzy Wehrmachtu. Niepowtarzalna sceneria zabytku znana jest m.in. z serialu zatytułowanego „Hotel Polanów i jego goście” z 1983 z Kaliną Jędrusik w jednej z głównych ról (dolny-slask.org.pl).

Dużym zabytkowym domem zdrojowym dysponuje także uzdrowisko w Świeradowie Zdroju. Gmach wybudowano w 1899 r. na fundamentach dawnego tzw. Domu Źródlanego, wzniesionego jeszcze w 1781 r., który pod koniec

XIX w. uległ zniszczeniu podczas pożaru. Obiekt oferuje dziś ponad 200 miejsc noclegowych, posiada zaawansowaną bazę zabiegową (SPA, sala gimnastyczna, basen) oraz zaplecze kulturalno-rozrywkowe (restauracja i kawiarnia). W piwnicach znajduje się Muzeum Zdrojowe znane również jako Muzeum Górnictwa Uzdrowiskowego (dolny-slask.org.pl).

Na przełomie XIX i XX w. do największych i najlepiej wyposażonych obiektów zdrojowych należał również dom zdrojowy w Polanicy Zdroju (z 1906 r.). Do dyspozycji kuracjuszy udostępniono wówczas ok. 130 pokoi, aparaturę do hydro- i elektroterapii oraz ok. 50 kabin do kąpiei kwasowęglowych i borowinowych. W latach 30. XX w. dobudowano nowe skrzydło z zakładem przyrodolecznictwa, pracownią elektrokardiograficzną i inhalatorium dla leczenia górnych dróg oddechowych. Od końca II wojny światowej zespół ten funkcjonuje jako Sanatorium „Wielka Pieniawa” (dolny-slask.org.pl).

W większości uzdrowisk centralnym punktem codziennych spotkań kuracjuszy są **hale spacerowe**, zwykle łączone z pijalnią wód leczniczych i nierzadko pełniące rolę centrów wydarzeń kulturalnych. Najciekawsze rozwiązania architektoniczne często o niespotykanych walorach estetycznych i artystycznych budzą zachwyt wyrafinowaniem formy i dekoracji, a nawiązując do lokalnych tradycji budowlanych wywarzają niepowtarzalną aurę wyjątkowości miejsca. Przykładami szczególnie wartościowych architektonicznie obiektów tego typu są hale spacerowe w Szczawnie Zdroju i Świeradowie Zdroju.

Szczawno Zdrój dysponowało halą spacerową już na początku XIX w., ale pierwsza wzmianka o „obudowaniu” miejscowych źródeł wód leczniczych pochodzi z XVI w. Owa dziewiętnastowieczna hala architektonicznie nawiązywała do klasycyzującej hali spacerowej w Wiesbaden. Obiekt jednak został zniszczony przez pożar w 1893 r., a na jego miejscu wybudowano nowy, w którym doryckie kształty zastąpiono dekoracją snycerską, nawiązującą do lokalnych tradycji budowlanych. Sto lat potem – w 1992 r. hala ta także spłonęła, lecz wkrótce została odbudowana. Tym razem zachowano cechy oryginału i do dziś obiekt wciąż stanowi charakterystyczny element identyfikacyjny miejsca.

Halę spacerową w Świeradowie Zdroju wzniesiono w 1895 r. Modrzewiowa, przeszklona

konstrukcja, zdobiona witrażami i kunsztowną polichromią o motywach roślinnych wciąż stanowi jedną z głównych kulturowych atrakcji turystycznych miasta. Wewnątrz funkcjonuje pijalnia wód mineralnych, działa galeria sklepików z kawiarniami oraz duża scena orkiestrowa z wyeksponowanym charakterystycznym herbem rodu Schaffgotsch – dawnych właścicieli i fundatorów uzdrowiska. Hala ma 80 metrów długości i należy do najdłuższych w Europie. Połączono ją z monumentalnym Domem Zdrojowym (wzmianka powyżej).

Równie interesującym obiektem, choćby ze względu na swoją historię, jest tzw. „Albrechtshalle” w Łądku Zdroju. W I poł. XIX w. budynek pełnił funkcję hali spacerowej wybudowanej nad źródłem „Marianna” (obecnie „Dąbrówka”). W czasach powojennych działało tu kino, biblioteka i sala taneczna. W 2005 r. po gruntownym remoncie i modernizacji stworzono tu nastrojową kawiarnię, wpisującą się w konwencję wiedeńskich kawiarni. Zabytek do dnia dzisiejszego zachował nacechowane szlachetną prostotą i elegancją klasycystyczne formy, które doskonale wpisują się w charakter otoczenia. W jego bliskim sąsiedztwie znajduje się najbardziej reprezentacyjny i najstarszy zachowany obiekt balneologiczny w Łądku Zdroju – Zakład Przyrodolecznicy „Wojciech”, wzniesiony w latach 1678–79. Ciekawostką jest to, że w tamtym czasie w kopule budowli umieszczono relikwie śś. Sebastiana, Antoniego i Romana oraz Świętego Krzyża, które miały wspomóc lecznicze właściwości miejscowych wód mineralnych. W II poł. XIX w. zakład został przebudowany w stylu neobarokowym, otrzymując charakterystyczne frontony, wgłębne portyki i arkadowe podcienia. Gośćmi Zakładu Przyrodoleczniczego było wielu znamienitych postaci ówczesnej Europy m.in. król pruski Fryderyk II, książę Antoni Henryk Radziwiłł, prezydent USA John Quincy Adams, Oskar Kolberg, Iwan Turgieniew (dolny-slask.org.pl).

Nieodrodnym elementem przestrzennego programu uzdrowiska są **parki uzdrowiskowe**. Owe ściśle podporządkowane potrzebom człowieka malowniczo zagospodarowane tereny przyrodnicze, zwykle o zróżnicowanej rzeźbie terenu z elementami wodnymi (oczka wodne, stawy, strumienie) i niekiedy wzbogacane o część sportowo-zabawową, przybierają różną formę od tzw. parków leśnych (zaaranżowanych na

terenach leśnych – np. jeden z parków w Łądku Zdroju) po koncept stylizowanych angielskich lub norweskich parków krajobrazowych (park im. Wieniawskiego w Szczawnie Zdroju, park w Cieplicach Zdroju). Obszary te stanowią jeden z głównych komponentów decydujących o atrakcyjności turystycznej miejscowości uzdrowiskowej. Wykorzystanie składników przyrodniczych istotne jest tu nie tylko ze względu na mikroklimat i walory krajobrazowe sprzyjające uzdrowiskowej rekreacji, ale – co równie istotne – nadaje uzdrowiskom ton idylliczny jakże ważny dla ogólnej atmosfery uzdrowiska (malowniczość, cisza, spokój). Ich znaczenie zasadza się również na wartościach historyczno-emocjonalnych. Większość z nich jest bowiem kontynuacją założeń parkowych powstałych jeszcze w XVIII w. (np. park w Kudowie Zdroju), w I poł. XIX w. (np. park w Szczawnie Zdroju) i pod koniec XIX w. (np. park w Świeradowie Zdroju) i tworzy dziś strefy chronionego krajobrazu zasobne w cenne okazy flory i pomniki przyrody. W przypadku 5 parków uzdrowiskowych status ich wartości został potwierdzony poprzez wpis do rejestru zabytków nieruchomości (tab. 1).

Rozwój uzdrowiskowej bazy noclegowej w uzdrowiskach, zwłaszcza w II poł. XX w., przyczynił się do niekorzystnych przemian w tkance tradycyjnej zabudowy tych miejscowości. Wskutek nieprzemyślanych inwestycji w kilku przypadkach zatracono pierwotne części układów przestrzennych i ich estetyczno-krajobrazowe walory (Małachowicz 2007). Obiekty zabytkowe w wyniku przypadkowych zmian urbanizacyjnych stały się niejednokrotnie niewidoczne lub niewłaściwie wyeksponowane. Odpowiedzialna za to jest m.in. oparta na technologii betonu i podporządkowana głównie względem funkcjonalnym programowa prostota tych rozwiązań. Do uzdrowisk wprowadzono budownictwo pozbawione indywidualnych cech, zunifikowane, obce lokalnym tradycjom budowlanym. Przykładem takich tendencji w architekturze, gdzie beton – ulubiony materiał modernizmu – stał się nad-obecny są odbiegające gabarytowo i stylowo od tradycyjnych wyróżników otoczenia duże gmachy sanatoriów i uzdrowiskowych hoteli w Łądku Zdroju i Kudowie Zdroju. Jest to także jeden z symptomów wskazujących, że przyswajanie zasad techniki i ekonomii następuje znacznie szybciej

niż absorpcja zasad humanistycznych (Małachowicz 2007).

Coraz częściej jednakże obserwowac można odwrót od fascynacji modernistyczną architekturą i podążanie w kierunku inspirowania się historycznymi i tradycyjnymi wzorami regionalnej sudeckiej architektury. Przy projektowaniu współczesnych obiektów turystycznych działających w uzdrowiskach uwzględnia się tradycyjne formy i detal architektoniczny. Wyraża się to m.in. w projektowaniu budynków urozmaiconych licznymi werandami, balkonami, o rozczłonkowanej rzeźbie dachu z nasadzonymi wieżyczkami i z wykorzystaniem wizualnych cech np. przysłupowego budownictwa łużyckiego. Dzięki tym zabiegom nowe obiekty zachowują klimat architektury regionalnej, niekiedy z elementami eklektyzmu lub secesji, stając się jednocześnie narzędziem ochrony tradycyjnych cech lokalnego krajobrazu (np. hotele Park i hotel Buczyński w Świeradowie Zdroju).

Podsumowanie. Dyskusja o zabytkach obejmuje niejako trzy aspekty ich istnienia – formę, konstrukcję i funkcję. Forma wraz z upływem czasu zwykle pomnaża wartość zabytku, konstrukcja z czasem traci część wartości, natomiast funkcja nieomal całkowicie ulega dezaktualizacji (Małachowicz 2007). Oznacza to, że forma zabytków wymaga szczególnej ochrony, konstrukcja narzuca konieczność okresowej naprawy, natomiast funkcja, aby zabytek mógł istnieć nadal, dopomina się prac modernizacyjno-adaptacyjnych. Spośród tych trzech wartości jedynie forma zabytków jest czynnikiem kształtującym krajobraz, ową scenę egzystencji każdego pokolenia (Małachowicz 2007), której wizualne wartości nie są obojętne dla jakości tejże egzystencji.

Jedną z fundamentalnych przesłanek atrakcyjności uzdrowiska jest piękno wynikające z czynników kulturowych. Rekreacja nie rozwija się przecież w przestrzeni nieatrakcyjnej. Oczywiście jest, że te przyciągające turystów i kuracjuszy czynniki powinny znaleźć przełożenie na korzyści ekonomiczne, zaspokajające gospodarcze interesy lokalnej społeczności, korzyści będące przecież materialną podstawą bytu uzdrowiska. Lecz obok tego niewątpliwie ważnego rynkowego aspektu walorów turystycznych znajdujemy tutaj także inny istotny wątek humanistyczny. Podejście humanistyczne pozwala na traktowanie dziedzictwa architektury w odniesieniu do

podstawowych psychologicznych potrzeb człowieka takich jak np. poczucie bezpieczeństwa, a nawet potrzeba osobistej wolności (wolności rozumianej tu jako wolność osobistego rozwoju). Po pierwsze - dziedzictwo kultury jest elementem kształtującym tożsamość tj. świadomość posiadania własnego miejsca na świecie i świadomość przynależności do grupy. Istnieje przecież ścisła zależność pomiędzy procesem formowania tożsamości a kształtowaniem wewnętrznego ładu człowieka. Po drugie - relikty przeszłości dają możliwość tymczasowego odciążenia się człowieka od pośpiechu cywilizacji, dehumanizującej urbanizacji oraz stwarzają warunki wejścia w „inny świat”, pozwalający na wytchnienie i wypoczynek. Rozdarcie człowieka w globalnych realiach wielości ideologii i dynamiki technologicznych procesów sprawia, że on sam wydaje się tracić pełnię możliwości „stwarzania siebie”, duchowej samorealizacji. W tych warunkach materialna obecność zabytkowych wartości otwiera perspektywę znacznie rozleglejsze niż zmysłowa satysfakcja z ich estetycznego oddziaływania. Wraz z walorami przyrodniczo-krajobrazowymi zabytki stanowią doskonałą scenę dla regeneracji biologicznej człowieka, tworzą niejako rzeczywistość wzoru pożądanego i oczekiwanego, gdzie dwa obszary – obszar czasu wolnego i obszar estetyki przestrzeni harmonijnie przenikają się wzajemnie, stając się urzeczywistnieniem mitu arkadyjskiego (uzewnętrzniającego się w urodzie i sielskości uzdrowiskowych miasteczek), sublimującego emocjonalne napięcia człowieka.

W kontekście całego układu wartości zabytkowych chodzi zatem nie tylko o fizyczne otoczenie człowieka, ale również o kwestie społeczne, duchowe i symboliczne. Zabytkowe strefy (nie tylko w uzdrowiskach) stanowią więc:

1. element ciągłości tradycji miejsca tzw. genius loci („duch miejsca”), który stanowi konkretną wartość zabytkową i w równym stopniu jak autentyzm zabytkowej substancji, formy czy funkcji zabytkowego obiektu jest determinantą autentyczności dziedzictwa,

2. czynnik identyfikacyjny uzdrowiska tj. walor poznawczo-identyfikacyjny, który stanowi „rys osobowości uzdrowiska” i decyduje o tożsamości kulturowej miejsca, jego specyficznym klimacie, walorach wizualnych ich odbiorze,

3. komponent decydujący o spójności stylistycznej i przestrzennej staromiejskiego układu kompozycyjnego z wyrazistymi punktami charakterystycznymi ułatwiającymi orientację w terenie i oswojenie się z otoczeniem,

4. element wspierający kreowanie przestrzeni pobudzającej różne zmysły poprzez wykorzystanie różnorodności kształtów, faktur, światła, widoków, zapachów, zapewniających efekt zmienności i różnorodność widoku (Małachowicz 2007),

5. składnik atrakcyjności turystycznej uzdrowiska, rozszerzający doświadczenie turystyczne o walory kulturowe i sprawiający, że uzdrowiska to nie tylko domena turystyki uzdrowiskowej, ale także kulturowej, wpisującej się w model turystyki „4H” (heritage, handicraft, habitat, history),

6. element stabilizujący przestrzeń życia człowieka, opozycyjny względem dynamicznych przemian technologicznych.

Rzecz jasna celem przedsięwzięć rewaloryzacyjnych nie jest przekształcanie miast w muzeum, lecz tworzenie odpowiadającego współczesnym potrzebom żyjącego organizmu z zachowanymi elementami spuścizny historycznej (Małachowicz 2007). Tym samym troska o zachowanie zabytkowej architektury w jak najlepszym stanie okazuje się działaniem nieustannie priorytetowym i aktualnym. Może się bowiem okazać, że zaniedbane lub zdegradowane tereny zabytkowe przestaną być nośnikiem pożądaných wartości, przemieniając się w „ziemię” pod tym względem nieurodzajną, na której człowiek nie odnajdzie już siebie.

Bibliografia

1. Böhm A., 2006, Planowanie przestrzenne dla architektów krajobrazu. O czynniku kompozycji, Wydawnictwo Politechniki Krakowskiej, Kraków

2. Kincel R., 1994, U szlaskich wód, Oficyna Silesia, Racibórz

3. Małachowicz E., 2007, Konserwacja i rewaloryzacja architektury w środowisku kulturowym, Oficyna Wydawnicza Politechniki Wrocławskiej, Wrocław

4. Nowicki R.G., 2013, Zasoby zabytków architektury oraz ich użytkowanie i ochrona w turystyce na podstawie badań w Sudetach, Ochrona Zabytków 1-4/2013

5. Potocki J., 2004, Rozwój zagospodarowania turystycznego Sudetów, Wydawnictwo Plan, Jelenia Góra

Netografia

1. Vratislaviae amici [on-line] www.dolny-slask.org (data dostępu: 10.09.2017)